

دانشگاه شهید مدنی آذربایجان
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه شهید مدنی آذربایجان

دانشکده الهیات و معارف اسلامی
گروه فلسفه و کلام اسلامی

پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد
رشته فلسفه و کلام اسلامی
عنوان:

بررسی مقایسه‌ای رویکردهای کلامی امامیه و اشاعره تا خواجه نصیر طوسی

استاد راهنما:
دکتر معروفعلی احمدوند

استاد مشاور:
دکتر منصور ایمانیپور

پژوهشگر:
رقيه خليلی

اسفند/۱۳۹۲
تبریز/ایران

تا ابد این نکته را انشا کنید
پای این طومار را امضا کنید
هر کجا ماندید در کل امور
رو به سوی حضرت زهرا کنید

تقدیم به:

شهیده‌ی راه ولایت،

شفیع محشر،

مادر تمامی رزمندگان

حضرت زهرا (س)

تقدیر و تشکر:

سپاس خدای را که سخنوران، در ستودن او بمانند و شمارندگان، شمردن نعمت‌های او ندانند و کوشندگان، حقّ او را گزاردن نتوانند. و سلام و دورد بر محمد (ص) و خاندان پاک او، طاهران معصوم، هم آنان که وجودمان وامدار وجودشان است؛ و نفرین پیوسته بر دشمنان ایشان تا روز رستاخیز...

بدون شک جایگاه و منزلت اساتید، اجلّ از آن است که در مقام قدردانی از زحمات بی‌شائبه‌ی آنان برآییم، اما از آنجایی که تجلیل از اساتید، سپاس از انسان‌هایی است که هدف و غایت آفرینش را تأمین می‌کنند و سلامت امانت‌هایی را که به دستشان سپرده‌اند، تضمین؛ بر حسب وظیفه و از باب «من لم یشکر المنعم من المخلوقین لم یشکر الله عزّ و جلّ»: از پدر و مادر عزیز، این دو استاد بزرگوارم، که همواره بر کوتاهی و درستی من، قلم عفو کشیده و کریمانه از کنار غفلت‌هایم گذشته‌اند و در تمام عرصه‌های زندگی یار و یآوری بی‌چشم داشت برای من بوده‌اند؛ از استاد با کمالات و شایسته؛ جناب آقای دکتر معروفعلی احمدوند که در کمال سعه‌ی صدر، با حسن خلق و فروتنی، از هیچ کمکی در این عرصه بر من دریغ ننمودند و زحمت راهنمایی این رساله را بر عهده گرفتند؛ هم-چنین از استاد صبور و با تقوا، جناب آقای دکتر منصور ایمانی‌پور، که زحمت مشاوره این رساله را متقبل شدند که بدون مساعدت ایشان، این پروژه به نتیجه‌ی مطلوب نمی‌رسید، تشکر می‌نمایم. باشد که این خردترین، بخشی از زحمات آنان را سپاس گوید.

رقیه خلیلی

تبریز/ایران

۱۳۹۲

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه
چکیده.....	یک.....
فصل اوّل: کلیّات	
۱-۱. مقدّمه.....	۲.....
۲-۱. تعریف و بیان مسأله.....	۳.....
۳-۱. اهمّیت انجام تحقیق.....	۵.....
۴-۱. اهداف پژوهش.....	۶.....
۵-۱. سؤال‌ها و فرضیه‌ها.....	۶.....
۶-۱. تعاریف مفهومی و عملیاتی متغیرها.....	۸.....
۷-۱. پیشینه نظری و تجربی.....	۹.....
فصل دوّم: رویکرد نص‌گرایی امامیه و اشاعره	
۱-۲. درآمدی بر کلام امامیه.....	۱۱.....
۲-۲. درآمدی بر کلام اشاعره.....	۱۴.....
۳-۲. رویکرد نص‌گرایی.....	۱۷.....
۱-۳-۲. معنای نص در لغت.....	۱۷.....
۲-۳-۲. معنای نص در اصطلاح.....	۱۸.....
۳-۳-۲. تعریف رویکرد نص‌گرایی.....	۱۹.....
۴-۳-۲. سیر تاریخی رویکرد نص‌گرایی در امامیه و اشاعره.....	۲۰.....
۱-۴-۳-۲. سیر تاریخی رویکرد نص‌گرایی در امامیه.....	۲۰.....
۲-۴-۳-۲. سیر تاریخی رویکرد نص‌گرایی در اشاعره.....	۲۲.....
۵-۳-۲. روش کلامی نص‌گرایان.....	۲۳.....
۶-۳-۲. اصول تفکر نص‌گرایان.....	۲۴.....
۱-۶-۳-۲. التزام و پایبندی به نص.....	۲۴.....
۲-۶-۳-۲. محدودیت گستره‌ی عقل در شناخت.....	۲۵.....
۳-۶-۳-۲. محدودیت استفاده از استدلالات عقلی و منطقی.....	۲۶.....
۴-۶-۳-۲. حجّیت خبر واحد در عقاید دینی.....	۲۷.....
۷-۳-۲. دستاوردهای نص‌گرایان امامیه.....	۲۸.....

- ۲۸-۳-۷-۱. ثبت و ضبط احادیث و روایات پیامبر اکرم (ص) و ائمه‌ی اطهار (ع)..... ۲۸
- ۲۸-۳-۷-۲. مبارزه با غلو غلوگرایی..... ۲۸
- ۳۰-۳-۷-۳. جمع میان عقل و نقل..... ۳۰
- ۳۰-۳-۸. معرفتی شخصیت‌های نص‌گرا..... ۳۰
- ۳۰-۳-۸-۱. معرفتی شخصیت‌های نص‌گرای امامیه..... ۳۰
- ۳۰-۳-۸-۱-۱. محمد بن حسن الصفار القمی (م ۲۹۰ق)..... ۳۰
- ۳۲-۳-۸-۲-۱. محمد بن یعقوب الكلینی (م ۳۲۹ق)..... ۳۲
- ۳۴-۳-۸-۳-۱. محمد بن علی بابویه القمی (م ۳۸۱ق)..... ۳۴
- ۳۷-۳-۸-۲. معرفتی شخصیت‌های نص‌گرای اشاعره..... ۳۷
- ۳۷-۳-۸-۲-۱. ابوالحسن اشعری (م ۳۳۰ق)..... ۳۷
- ۳۹-۳-۹. دلایل متکلم بودن شخصیت‌های مذکور..... ۳۹
- ۴۴-۳-۱۰. مقایسه‌ی نص‌گرایی امامیه با اشاعره..... ۴۴

فصل سوّم: رویکرد عقل‌گرایی امامیه و اشاعره

- ۵۰-۳-۱. معنای عقل در لغت..... ۵۰
- ۵۰-۳-۲. معنای عقل در اصطلاح..... ۵۰
- ۵۲-۳-۳. جایگاه عقل..... ۵۲
- ۵۵-۳-۴. گستره‌ی عقل..... ۵۵
- ۵۶-۳-۵. تعریف عقل‌گرایی..... ۵۶
- ۵۷-۳-۶. سیر تاریخی رویکرد عقل‌گرایی در امامیه و اشاعره..... ۵۷
- ۵۷-۳-۶-۱. سیر تاریخی رویکرد عقل‌گرایی در امامیه..... ۵۷
- ۵۸-۳-۶-۲. سیر تاریخی رویکرد عقل‌گرایی در اشاعره..... ۵۸
- ۵۹-۳-۷. عوامل پیدایش عقل‌گرایی..... ۵۹
- ۶۰-۳-۸. ویژگی رویکرد عقل‌گرایی..... ۶۰
- ۶۲-۳-۹. دستاوردهای رویکرد عقل‌گرایی..... ۶۲
- ۶۲-۳-۹-۱. تثبیت هویت و استقلال کلام..... ۶۲
- ۶۳-۳-۹-۲. ایجاد جمع منطقی میان عقل و نقل..... ۶۳
- ۶۵-۳-۱۰-۱. معرفتی شخصیت‌های عقل‌گرا..... ۶۵
- ۶۵-۳-۱۰-۱-۱. معرفتی شخصیت‌های عقل‌گرای امامیه..... ۶۵
- ۶۵-۳-۱۰-۱-۱-۱. ابن قبه رازی (م ۳۱۸ق)..... ۶۵

- ۱۱۶- المفید، محمد بن محمد بن نعمان ابن معلم، *اوائیل المقالات*، تحقیق الشیخ ابراهیم انصاری، بیروت: المؤتمر العالمی لألفیه الشیخ المفید، ۱۳۱۳ق.
- ۱۱۷- المفید، محمد بن محمد بن نعمان ابن معلم، *اوائیل المقالات فی المذاهب و المختارات*، باهتمام مهدی محقق، تهران: مؤسسه مطالعات اسلامی-دانشگاه تهران-دانشگاه مک گیل، ۱۴۱۳ق.
- ۱۱۸- المفید، محمد بن محمد بن نعمان ابن معلم، *تصحیح اعتقادات الامامیه*، محقق حسین درگاهی، بیروت: المؤتمر العالمی لألفیه الشیخ المفید، ۱۳۱۳ق.
- ۱۱۹- المفید، محمد بن محمد بن نعمان ابن معلم، *النکت فی مقدمات الاصول*، تصحیح محمدرضا جلالی، بیروت: دارالمفید، ۱۴۱۴ق.
- ۱۲۰- مکدموت، مارتین، *نظریات علم الکلام عند شیخ المفید*، تعریب علی هاشم، مراجعه محمود بستانی، مشهد: مجمع البحوث الاسلامیه (بنیاد پژوهش های آستان قدس رضوی)، ۱۴۱۳ق.
- ۱۲۱- النجاشی الاسدی الکوفی، ابو العباس احمد بن علی بن احمد بن العباس، *الرجال النجاشی*، تحقیق سید موسی الشبیری الزنجانی، قم: مؤسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعة المدرّسین بقم المشرفه، ۱۴۱۸ق.
- ۱۲۲- نمازی شاهرودی، علی، *مستدرک سفینه البحار*، بتحقیق و تصحیح حسن بن علی نمازی، قم: مؤسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعة المدرّسین بقم المشرفه، ۱۴۱۸ق.
- ۱۲۳- نویختی، ابی اسحاق ابراهیم، *الیاقوت فی علم الکلام*، تحقیق علی اکبر ضیائی، قم: مکتبه آیه الله العظمی المرعشی النجفی العامه، ۱۴۱۳ق.

۳- فهرست مقالات

- ۱۲۴- افضل، سید محمد مهدی، "فلسفی شدن علم کلام، رویکرد ناموجه یا روند گریز ناپذیر"، مجله ی معارف عقلی، ۱۳۸۸، سال چهارم، شماره ی دوّم پیاپی چهارده، صفحات ۶۶-۳۳.
- ۱۲۵- امیداز، مسعود، "مقدمه ای بر تاریخ فلسفه اسلامی"، نامه ی فلسفه، ۱۳۸۰، سال چهارم پیاپی یازدهم، دوره ی دوّم، شماره ی اوّل، صفحات ۵۶-۳۳.
- ۱۲۶- ایمانیپور، منصور، "رویکرد کلامی شیعه"، دو فصلنامه تخصصی فلسفه و کلام، صفر خرد، ۱۳۹۱، سال اول، شماره ی اول، صفحات ۸۳-۶۳.
- ۱۲۷- برنارد، ویلیامز، "عقل گرایی"، ترجمه ی محمدتقی سبحانی، مجله ی نقد و نظر، ۱۳۷۴، سال اوّل، شماره ی دوّم، صفحات ۱۲۸-۱۰۹.
- ۱۲۸- تبار فیروز جایی، رمضان علی، "کلام فلسفی، علم کلام- فلسفه ی دین و الهیات (وجوه تشابه و تمایز)"، فصلنامه ی علمی- ترویجی در حوزه ی دین پژوهی، مجله ی قبسات، ۱۳۸۴، سال دهم، شماره ی سی و هشتم، صفحات ۱۵۵-۱۸۴.
- ۱۲۹- حسین زاده، محمد، "گستره ی اعتبار عقل"، فصلنامه ی تخصصی مرکز پژوهش دائرة المعارف علوم عقلی اسلامی، مجله ی معارف عقلی، ۱۳۸۷، شماره ی یازده، صفحات ۲۸-۷.

- ۱۳۰- دیباجی، سید محمدعلی، "ساختار فلسفی کلام"، مجله‌ی قبسات، ۱۳۸۴، شماره‌ی سی و هشت، صفحات ۱۸۵-۲۰۸.
- ۱۳۱- ربانی گلپایگانی، علی، "کلام و اندیشه‌های کلامی اشعریه"، نشریه‌ی مؤسسه‌ی کیهان در قم، مجله‌ی کیهان اندیشه، ۱۳۷۲، صفحات ۱۲۳-۱۳۳.
- ۱۳۲- رشاد، علی اکبر، "فلسفه‌ی دین، منطق- اکتشاف دین و فلسفه‌ی معرفت دینی، ترابط و تمایز آن‌ها با همدیگر"، فصلنامه‌ی علمی- ترویجی در حوزه‌ی دین پژوهی، مجله‌ی قبسات، ۱۳۸۴، سال دهم، شماره‌ی سی و هشتم، صفحات ۲۹-۵۰.
- ۱۳۳- رضائزاد، عزالدین، "علم کلام و عقاید در عصر رسالت"، مجله‌ی تخصصی کلام اسلامی، ۱۳۷۹، سال نهم، شماره‌ی سیو پنجم، صفحات ۹۴-۱۱۳.
- ۱۳۴- رنجبر، محسن، "مناظرات کلامی شیعه و نقش فرهنگ‌ساز ائمه"، فصلنامه‌ی تخصصی شیعه‌شناسی، ۱۳۸۵، سال چهارم، شماره‌ی شانزدهم، صفحات ۱۷۹-۲۰۲.
- ۱۳۵- سبجانی، محمدتقی، "عقل‌گرایی و نص‌گرایی در کلام اسلامی"، مجله‌ی نقدونظر، ۱۳۷۴، سال اول، شماره‌ی سوّم و چهارم، صفحات ۲۵۰-۲۳۲.
- ۱۳۶- کریمی مله، علی، "عقل‌گرایی دینی و توسعه‌ی سیاسی"، پژوهشنامه‌ی فصلانه در حوزه‌ی فلسفه، دین و فرهنگ، مجله‌ی قبسات، ۱۳۷۷، شماره‌ی اول، سال سوّم، صفحات ۶۵-۴۰.
- ۱۳۷- مسعودی، جهانگیر و هوشنگ استادی، "تأثیرات عقل فلسفی بر کلام شیعه"، فصلنامه‌ی علمی پژوهشی شیعه‌شناسی، ۱۳۸۹، سال هشتم، شماره‌ی بیست و نه، صفحات ۶۱-۳۳.
- ۱۳۸- موسوی، سید محسن و رضا برنجکار، "عقل‌گرایی شیخ صدوق و متکلم بودن او"، مقاله‌ی علوم حدیث، سال پانزدهم، شماره‌ی سوّم، صفحات ۱۶۰-۳۴.
- ۱۳۹- مهدوی نژاد، محمدحسین، "فخر رازی عقل‌گرایی اعتدالی تا ایمان‌گرایی خردپیشه"، ۱۳۸۷، سال سیزدهم، شماره‌ی اول و دوّم، صفحات ۷۴-۴۶.
- ۱۴۰- مهریزی، مهدی، "نگاهی به جریان‌های حدیثی معاصر اهل سنت"، فصلنامه‌ی علمی تخصصی علوم حدیث، ۱۳۸۳، سال نهم، شماره‌ی چهارم، صفحات ۱۵-۳.

۴- منابع مطالعاتی

- ۱- جان، ناس، *تاریخ جامع ادیان*، ترجمه‌ی علی اصغر حکمت، تهران: انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۷۰.
- ۲- سبجانی، جعفر، *فرهنگ عقاید و مذاهب اسلامی ج ۱*، قم: انتشارات توحید، ۱۳۷۱.
- ۳- سبجانی تبریزی، جعفر، *مدخل مسائل جدید در علم کلام*، قم: مؤسسه‌ی امام صادق(ع)، ۱۳۸۳.
- ۴- سلیمان، عباس محمدحسن، *الصّله بین علم الکلام و الفلسفه فی الفكر الاسلامی*، بیروت: بی‌نا، ۱۹۹۷.
- ۵- طباطبایی، سید محمد حسین، *شیعه*، تهران: مؤسسه‌ی پژوهشی حکمت و فلسفه‌ی ایران، ۱۳۸۲.
- ۶- طوسی، محمد بن الحسن، *تمهید الاصول در علم کلام اسلامی*، ترجمه و مقدمه و تعلیقات عبدالمحسن مشوة الدینی، تهران: انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۵۸.
- ۷- فخری، ماجد، *سیر فلسفه در جهان اسلام*، ترجمه‌ی نصرالله پورجوادی، تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۲.
- ۸- قراملکی، احد فرامرز، *هندسه معرفتی کلام جدید*، تهران: مؤسسه‌ی فرهنگی دانش و اندیشه‌ی معاصر، ۱۳۷۸.
- ۹- مبلّغی آبادانی، عبدالله، *تاریخ ادیان و مذاهب جهان (از ۳۵۰۰ سال قبل تا اسلام و مذاهب و فرق در اسلام)*، قم: انتشارات حرّ، ۱۳۷۶.
- ۱۰- محقق، مهدی، *نخستین بیست گفتار در مباحث علمی و فلسفی کلامی و فرق اسلامی*، تهران: مؤسسه‌ی مطالعات اسلامی: دانشگاه تهران- دانشگاه مک گیل، مرکز بین المللی تمدن‌ها، ۱۳۸۲.
- ۱۱- مظفر، محمدرضا، *فلسفه و کلام اسلامی*، مترجمان محمد محمد رضاییو ابولفضل محمودی، تهران: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۵.

Abstract:

Undoubtedly, the biggest task of the Prophets and Imams(as) and scholars of Islam, is protection from sanctum ideas and definition of their limits; as non introduce ideas, the columns of religion don't stable and the limits of true divine religion aren't revealed from false religious. All of times a group of religious leaders in order to defend the religion and beliefs adopted a specific methodology. This has led to be obtained different approaches.

Some scholars are relying on appearances for the define of ideas. They believe the only way for access to achieve of religious are the trappings Goran and traditions. This group, known as the text themselves covers a wide range of individuals and groups whose their common feature is disregard of reason and deliberation. Some of their principles thinking are Commitment and adherence the text, the unit's authority, limited the use of reason and logic and rational understanding. Signification activity text themselves Imamiyye is Maintaining traditions Prophet (saw) and the infallibles Imams(as) and the fight Ghlv and Ghlvgrayy. This approach has followers among the Imamiyye and Asharites that some of their properties are the use of the limits of reason and prior to appearances.

Some religious leaders have placed the reason as base. They believe without reason and the principles intellectual, is derived no knowledge for human and other education ranging from sense and experience and revelation, all based on the principles of intellectual. Followers of this method, have produced rationality approach that their achievements are the identity and independence science kalam and logic between Reason and Transportation. This approach has adherents among Imamiyye and Asharites too though their functions are different.

After leaving behind both of the text themselves and rationalism approaches, reached it is turn that from stigma philosophy be decreased that had been in previous. So many factors have caused to philosophy things enter science kalam.

Hence, in this period, effort of religious scholars was focused in defense of religious beliefs according to philosophy authentication issues and arguments. they were using from the verses and hadiths to support arguments. Khaje Nasir al-Din Tusi, one of theologians philosophical rationalist Imamiyye, played a significant role in promoting this approach.

Keywords: approach, kalam, Imamiyye, Asharites, text themselves, rationalism, philosophical rationalist.

Azarbaijan Shahid Madani University

Ministry of sciences, Researches, and Technology

Azarbaijan shahid madani university

Faculty of theology

**A thesis presented to the Department of Religions in partical Fulfillment
Of the Requirments for the Degree Master of Science
in Islamic Philosophy and theology**

**comparati study of kalam approach
Imamayye and Asharites to khaje Nasir tosi.**

**Supervisor:
Maroofali ahmadvand (Ph.D)**

**Consultant:
Mansoor Imanpoor (Ph.D)**

**By:
Roghayeh khalili**

**March / ۲۰۱۴
Tabriz / Iran**